

ERICH KÄSTNER / DOMINIK GRAF: FABIAN – A VÉG KEZDETE

Szerelmi történet 1931-ből

FÖLDÉNYI F. LÁSZLÓ

SZERELEM A VÉGNAPJAIT ÉLŐ WEIMARI KÖZTÁRSASÁG IDEJÉN.

Mielőtt megnéztem volna Dominik Graf filmjét, elolvastam Erich Kästner 1931-ben megjelent regényét, amelynek alapján a film készült. Egy 1931-es német példányt sikerült szereznem. Különös élmény volt ezt a régi, kissé elrongyolódott kiadást olvasni. Amikor kinyomtatták, sem Kästner, sem a hőse, Fabian nem sejtette a jövőt. És – velem ellentétben – ennek a példánynak az egykori olvasói sem. A regény fontosabb színhelyeit viszont éppúgy ismertem, mint az akkori olvasók. A Schaperstrassén, ahol Fabian lakott, a nyolcvanas évek végén sokszor jártam; itt volt a Gelbe Musik galéria, a világ leghíresebb avantgárd zeneboltja, amely azóta megszűnt. Átellenben vele a Berliner Festspiele székhelye, ahol többször megfordultam. Nem messze innen a Geisbergerstrasse, ahol Fabian Cornéliával a megismerkedésük estéjén sétál. Nézik a homoszexuális bárokat – 1988-ban is ugyanitt voltak a meleg és leszbikusok találkahelyei. Grunewaldban, a kihalt Königsallee-n Fabian megáll az emlékoszlopnál, ahol 1922-ben meggyilkolták Walter Rathenaut, a zsidó származású külügyminisztert. Két évig alig öt percre laktam innen. És sorolhatnám a többi helyszínt, a Kurfürstendammtól az eldugott kis utcáig. 2021-ben az 1988-as nyugat-berlini emlékeimet ébresztette fel az 1931-ben kinyomtatott könyv. Kästnerrel és Fabiannal ellentétben én láttam a berlini falat, és láttam a háború nyomait.

Dominik Graf filmjében is egymásra rakódnak a különböző történelmi rétegek. A történet 1931-ben játszódik, a weimari köztársaság végnapjaiban, ami-

kor Hitler Berlinben már szónokolhat a nyilvánosság előtt. De a rendező bevág részleteket a pár évvel korábbi Berlin bemutató dokumentumfilmekből – például Adolf Trotz *Die Stadt der Millionen* című filmjéből, amely 1925-ben készült, amikor Hitlert még nem engedték be Berlinbe, és 1927 után is egy ideig tilos volt nyilvánosan fellépnie. A film befejező képsorai már az 1933. május 10-i könyvégetést idézik meg – a Humboldt egyetem könyvtára mellett, ahová a regényben Fabian is betér. Ezen a május 10-én Kästner *Fabian*-ját is tüzre dobták. Vártam, hogy a filmbeli Fabian azt is végig nézi, amint a róla szóló regényt elégetik. Az egyik jelenetben a szereplők egy charlottenburgi bérházból jönnek ki, amelynek lakói többnyire zsidók voltak. Ezt pedig onnan tudni, hogy a kamera hosszasan mutat a járdán több botlókövet. Ám ezeket a német művész, Gunter Demnig kezdeményezésére csak 1992 után kezdték elhelyezni.

Vagyis legalább négy idősík rakódik egymásra. S ehhez jön egy ötödik: 2020-21, amikor a filmet forgatták. És hiába az 1931-es hangulatot megidéző ruhák és kellékek, minden olyan makulátlanul „korhű”, hogy első pillanattól kezdve nem egy korhű világot látok, hanem azt figyelem, hogy most 2021-ben megmutatjuk, milyen volt az akkori Berlin. Az eredmény egy igazi kosztümös film. Fassbinder *Berlin, Alexanderplatz* című monumentális sorozata ugyanebbe a korszakba visz vissza – de ott egy pillanatig sincsen ilyen érzésem. Miért? Mert miközben Fassbinder szintén ügyel minden részletre, számára nem a politikai körülmé-

nyek és a történelmi kulissza a legfontosabb, hanem az élethelyzeteknek a minél hitelesebb bemutatása. Dominik Graf filmjében viszont éppen ezt érzem problematikusnak.

Ennek szerintem több oka is. Az egyik: az irodalmi nyersanyag különbsége. Kästner regénye ugyanis Döblin két évvel korábbi művével összehasonlítva felszínes lektűr benyomását kelti – talán ezért is volt kezdetől sokkal népszerűbb. A weimari világot pontosan ismeri ugyan, de nem mutatja be emberileg hitelesen. Fabian ide-oda sodródik, Kästner pedig, hogy „mélységet” mímeljen, mélyértelmű kijelentésekkel bombázza az olvasót. Ám ezek megmaradnak ideológiai szólamoknak, amelyek légüres térben hangzanak el, és zsigerileg nem érintik sem a szereplőket, sem az olvasót. Előzékenyen, szinte tálcán kínálja a közhelyeket. „Különös történelmi fordulóponton állunk – írja Labude a búcsúlevelében -, amikor egy új világszemléletet kell alkotnunk, semmi egyébként nincsen értelme”. Vagy: „És megint nem tudjuk, mi fog történni. Provizórikusan élünk, a válságnak nem akar vége szakadni” – mondja Fabian. Persze, kirúgják az állásából, megcsalja a barátnője, öngyilkos lesz a barátja – de mivel a történelmi háttér fölöttébb sablonos, mindez csupán egy pechsorozat benyomását kelti. Amit Fabian halála koronáz meg. Az, hogy egy gyereket ki akar menteni a vízből, de közben ő maga belefut, mert nem tud úszni – ez lehetne egy sors értelmetlen beteljesülése. Ám a regényben csupán vígjátéki poén. Hogy mégsem vígjáték, az annak köszönhető, hogy Kästner folyton hangsúlyozza Fabian mélabúját. „Melankolikus vagyok”, mondja magáról a hős, némileg kérkedve. Ám ez a mélabú: merő rutin, amitől legfeljebb a korabeli gépirókissasszonyok hatódtak meg. Walter Benjamin éppen 1931-ben írt egy kritikát Kästner verseiről, s az azokiban bemutatott nihilizmusról (ami nem különbözik Fabian mélabújától) ezt írta: „Kästner nihilizmusa semmit sem rejt; olyan, mint egy szájuereg, amely az ásitástól nem tud becsukódni.”

Pedig a nyersanyag, a weimari demokrácia végelgyengülése egy író számára óriási lehetőségeket rejtett – gondoljunk akár Döblinre, akár Brechtre vagy Gottfried Bennre. A társadalomra a tépettség és szétszakítottság volt

jellemző, minden végletekig éleződött. A gazdasági válság 1929-től kezdve Berlint különösen erősen érintette, hiszen a német gazdaságnak ez volt a fő ütőere (ha nem is a szíve). Fabian egy reklámcégnél dolgozik és onnan bocsátják el. Berlinben ekkor 147 napi- és hetilap volt, és mindegyik a reklámból élt. Fabian tehát egy hatalmas hálóból zuhant ki – ám erről sem Kästner, sem Graf művében nem értesülünk, s így az állásvesztése megmarad személyes balszerencsének. Berlinben virágozik a filmipar: 238 cég készít filmeket. Az, hogy Corneliát beszipantja ez a világ és feláldozza a szerelmét, nemcsak személyes döntés kérdése; a korabeli filmipar mindent, ami személyes, bedarált. Erről sem tudni meg sokat. Cornelia az érvényesülés kedvéért egy gazdag embernek odadobja magát és kicsit kurva lesz – ennyi. És azután ott van a korabeli politikai káosz. Thälmann és Hitler feltűnik egy-egy plakáton, náci és proletárok időnként összetűznek, néha hallani, ahogyan csattognak a csizmák. De mindez csak illusztráció. Ráadásul Berlinben ekkor 200 ezer zsidó élt – ez volt a világ talán legfontosabb zsidó központja. A regényben gyakorlatilag nincsen szó zsidókról (maga Kästner egy zsidó orvos törvénytelen fia volt), s ha igen, akkor is csak anekdotikusan: említik, hogy egy klubban orosz meg magyar zsidók veszekednek. 1931-ben nehéz lehetett a berlini zsidók helyzetét ennyire figyelmen kívül hagyni.

Talán igazságtalan vagyok Kästnerrel szemben. Hiszen ez a regény még ma is kihívást jelent rendezőknek, vagyis kell

„Nem akart hű maradni Kästnerhez”

(Dominik Graf: Fabian – Saskia Rosendahl)

lenni benne valaminek, ami évtizedeket át tud hidalni. A két korszak közötti párhuzam kézenfekvőnek látszik: 1931-hez hasonlóan a mai Európában is sokfelé dül a populizmus, ami nem érvényesülhetne, ha az európaiaknak egy jelentős része nem érezné úgy, hogy a történelem iránytűje elromlott; a Covid a világvége hangulatát hozta magával; a vészhelyzet, illetve a lezárások feloldása világszerte kicsapongásokhoz is vezetett; a menekültválság és a klímahelyzet az utópiák alól húzta ki a talajt, stb. stb. 2021 júniusában a Berliner Ensemble-ben Frank Castorf rendezte meg a regény színpadi változatát, ám a kritikák hiányolták a politikai-társadalmi-emberi problematikát, és a szexualitásnak és az orgiáknak a túlsúlyát bírálták. Ez is a harmincas évekhez tartozott – még ha annak csupán egy szelete is volt. Bodó Viktor *Fabian*-adaptációját 2022 márciusában fogják bemutatni Stuttgartban – hogy mire helyezi a hangsúlyt, még nem tudni.

Dominik Graf 2021-ben készítette el a filmjét. De miközben néztem, nem éreztem, hogy üzenni akarna valamit a mának. Kortalan film – abban az értelemben, hogy bármikor készíthette volna. Említettem, hogy a filmnek legalább öt időrétege van. Az 1925-ös, 1933-as vagy 1992-es rétegek megjelenését a rendező ízlésbeli ficamának tekintem: mint aki úgy érezte, hogy utalnia kell a történelmi háttérre, különben morálisan feketé pontot kap. A film legvégén a könyvégetést idéző képsort kifejezetten ízléstelennek tartom: Kertész Imre az ilyesmit

nevezte Holokauszt-giccnek. Az ilyen ficamok szerencsére csak egy-egy képsor erejéig tűnnek elő. Graf ugyanis a regénynek arra a rétegére koncentrált, amely a kétdimenziós történelmi kulissza előtt valóban emberinek, plasztikusnak hat. Ez pedig Fabian és Cornelia kapcsolatának a története. Egy szerelmes filmet készített, ami a maga nemében jól sikerült. Mindenekelőtt Saskia Rosendahl játéknak köszönhetően, aki emlékezetes alakítást nyújt Cornelia szerepében: olyan természetesen viselkedik, a játéka olyannyira mentes mindenfajta „színészkedéstől”, hogy feledtetni tudja a történelmi utalások sablonosságát. Ugyanez mondható el a Fabiant alakító Tom Schillingről is. Ők ketten nem a harmincas éveket idézik meg, hanem egyszerűen csak szerelmesek – s a film nekik köszönhetően él. Hasonlóképpen jó mellékszereplőket látni – ilyen például a Labude apját alakító Michael Wittenborn, aki a regénybeli ellenszemes és karikatúraszerű figurát emberivé és szerethetővé tudta átvarázsolni. Ezeknek a szereplőknek köszönhető, hogy filmre vitt képeskönyv helyett emberi drámákat láthatunk. Ám ennek az volt az ára, hogy Graf a történelmi kontextust – a kötelező tiszteletköröket leszámítva – háttérbe helyezte. Attól lett majdnem tökéletes a film, hogy nem akart hű maradni Kästnerhez. A regény sablonosságát azzal védte ki, hogy az egyetlen nem sablonos szátra, a szerelemre helyezte a hangsúlyt. Így azután Fabian halála sem pusztán poén. A filmben nem azért kell meghalnia, mert zsákutcás a történelem, hanem hogy lássuk, ahogyan a mit sem sejtő Cornelia hiába vár rá. A nagybetűs Történelemben az emberek csak az olcsó regényekben halnak bele; a szerelemben azonban nagyon is bele lehet halni. Graf ezt tudja jól – s ezzel mintegy ki is javította azt, amit Kästner igazából nem tudott megoldani.

FABIAN – A VÉG KEZDETE – német, 2021. Rendezte: **Dominik Graf**. Írta: **Erich Kästner** regényéből **Dominik Graf** és **Constantin Lieb**. Kép: **Hanno Lentz**. Zene: **Sven Roosenbach, Florian van Volxem**. Szereplők: **Tom Schilling** (Jakob Fabian), **Saskia Rosendahl** (Cornelia Battemberg), **Albrecht Schuch** (Stephan Labude), **Michel Wittenborn** (Labude bíró), **Aljoscha Stadelmann** (Makart), **Meret Becker** (Irene Moll). Gyártó: **Lupa Film / DCM / ZDF**. Forgalmazó: **Cirko Film**. Feliratos. 176 perce.

